

MARGRETE KREUTZEN JIELEDEN BÏJRE
1863 - 1922

Margrete Kreutzen jielede biere

- Vuesiehtimmie Tromsø Museemistie – Universiteetenmuseemistie

Prosjekten ävtehke: *Cathrine Baglo*

Prosjektedäehkie: *Ernst Høgtun, Per Helge Nylund, Karen Marie Christensen, Adnan Icacig.*

Tjaalegh: *Cathrine Baglo*

Guvviedæjja Östpåmoenisnie: *Elin Andreassen.*

Guvviejgumjie barkeme: *Adnan Icacig*

Grafiiken hammoedæjja: *Layout/förtrykk av billedspill, katalog og livssirkel: Ernst Høgtun*

Vuesiehtimmiebarkije: *Stefan Griehl og Håkon Dahlen*

Tjoevkese: *Håkon Dahlen*

Tjohpegåaroje: *Hanne-Lena Wilks*

Kaarhte Gaskelaanteste: *Ivar Holand Svare, HiNT*

Plakaate/guvviej guvvieraajrosne: *Henry Secard*

Guvviej guvvieraajrosne: *Nils Thomasson, Axel Sjöberg, Roland Bonaparte, Cathrine Baglo, Sverre Bjerkan.*

Guvvieväärhkoeg/Gieh reaktah utnieh: *Helgådalsnytt, Jamtli Bildarkiv, Agence Photographique de la Réunion des musées nationaux/Musées des Civilisations de l'Europe et de la Méditerranée, Musée du Quai Branly/Photo SCALA, Firenze, Levanger Museum, Ingulfsvandarkivet, Chicago Historical Society, Tromsø Museum – Universitetsmuseet,*

Väärhkoeg: *Chicago Historical Society, Kansas Historical Society, Statsarkivet i Trondheim*

Äärjelsaemiengieles jarkoestamme: *Maja Lisa Kappfjell*

Äärjelsaemien konsulente: *Ellen Bull Jonassen.*

Konsulenth Strådaelesne/Trøndelagesne/Valdresesne: *Johannes Overmo, Alf Ward, John Baglo, Stein Otto Bjørkeng, Åke Jünge, Lisa Dunfeld-Aagård, Hanne-Lena Wilks, Jenny Fjellheim, Kjell Erik Petterson, Dagfinn Hegg-Lunde.*

Gie 'Jieledgievliem' dorjeme: *Isas, Tromsø.*

Klaaseguvvie: *Photophono, Oslo.*

Gæjhtam Elin Andreassen raeriej ävteste, Fritt Ordem jih Saemiedigkiem aaj gæjhtam beetnehvierhtiej ävteste.

Margrete Kreutzen jieled:

- 1863, gaagkes-asken: Reakasovvi Enkrokenisnie Sveerjesne.
- 1863, rihkeden: Kristesovvi Gäeblienuemesne [Meråker].
- 1878, garretsiengelen: Skylledi Säakesne [Undersåker] Sveerjesne.
- 1878, snjaltjen: Nænnoesti dam skyllemem Gäeblienuemesne.
- 1885, snjaltjen: Pruvri Anders Persson Kreutzine. Juhti Sveerjen Strådaalan.
- 1885, gaagkesasken: Nijetetje Kristina reakasovvi Kallvaeresne Sveerjesne.
- 1887, gaagkesasken: Nijetetje Märta Maria reakasovvi Kallvaeresne Sveerjesne.
- 1888, goeven: Fealadi Parisese.
- 1889, garretsiengelen: Nijetetje Margrete (Margareta) Sofie (Sofia) Parisienne reakasovvi Parisene Frankrijhesne.
- 1890, golken: Pääjketje Olof (Ola) reakasovvi Kallvaeresne Sveerjesne.
- 1892, golken: Nijetetje Anna Lisa reakasovvi Verdaelesne.
- 1893, voerhtjen: Fealadi Chicagose.
- 1894, gaagkesasken: Pääjketje (Tomas) Paulus reakasovvi Bealjehkenjaevrien bealesne.
- 1896, gaagkesasken: Nijetetje Sigrid Valborg reakasovvi Kjerringvollesne Hess daelesne.
- 1897: Anders Persson Kreutz juhti Amerikese.
- 1901, snjaltjen: Anna Lisa (9 jaepien bäeries) mielkensohteste sealadi.
- 1901, mietsken: Margrete Sofie Parisienne (11 jaepien bäeries) mielkensohteste sealadi.
- 1903, goevten: Märta Maria (16 jaepien bäeries) mielkensohteste sealadi.
- 1903, suehpeden: Sigrid Valborg (6 jaepien bäeries) mielkensohteste sealadi.
- 1908, ruffien: Nijete Kristina (22 jaepien bäeries) pruvri Matias Alexander Mortenssonine, Plassjeste.
- 1912, gaagkesasken: Baernie Olof (21 jaepien bäeries) juhti Vancouverasse, Canadese.
- 1912 jallh 1915: Juhti Valdresese/Borgundese Paulusinie (20 jallh 23 jaepien bäeries)
- 1922, gaagkesasken: Margrete Kreutz Golesne sealadi, vjhte bijjeh ävteli sov 59. reakeds bijjien.
- 1922, gaagkesasken: Margrete Kreutz bijjelgovvi Borgunden gærhkoegaertienasse Lær daelesne.

Åvtebaakoe

Daate vuesiehtimmie lea mov dåakterebarkoste “*På ville veger? Levende utstillinger av samer i Europa og Amerika*” (Baglo, UiT, 2011).

Mov dåakterebarkoe lea *jielije vuasahtallemi* bijre, mah lin siejhme dennie Jillieeatnamisnie 1800-taallen minngiegietjien jìh 1900-taallen aalkovisnie. Dellie hov vuesiehtin almetjìh, mah aerviedin primitijve åålmegijstie lin, juvregaertienisnie jìh lustestallemejarngine, jìh dovne museuumisnie jìh eatnemevuasahtallemisnie. Daesnie hov åålmegh jìjtsh fierhtenbeajjetje jielemem vuasahtallin gætine mejtie lin tseegkeme. Jaepiej 1822-1934 (1950) medtie 400 saemieh fealadin – jeenjemesh båtsoeburriesaemieh - storerstaaride Europese jìh Amerikese.

Dagkerh “*jielije vuasahtallemh*” Leah dan raajan laajhtasovveme. Daejnie vuasahtalleminie sijnhtebe dejtie vuajnojde haestedh jìh åvtese buektedh gellielaaketje jìh buerebe goerkesem daejstie jielije vuasahtallemijstie jìh vuesiehtidh guktie dah lin öörnesovveme. Badth læjhkan vihkielåbpoe goerkesem vääjnesasse buektedh magkerh histovrijen vääromh jìh nuepieh dah gieh meatan utnin jìh man åvteste dæmiedin guktie darjoejin.

Vuesiehtimmie lea akten almetjen bijre, åarjelsaemien nyjsenæjjan bijre Margrete Olsdatter Bull Kreutz (1863-1922) gie lij dejnie raasteginie årroeminie Gæblienvuemesne [Meråker]/Verdalesne [Verdal] jìh Ååresne [Åre]. Kreutzen duekie jìh histovrije lea gellielaaketje vuesiehtamme daennie tsiehkesne, dovne nimhtie ahte åarjelsaemieh hov dah mah lin fielestalleminie daej

eatnemevuasahtallemidie 1800-taallen minngiegietjien.

Sijhtebe hov vuartasjæjjah edtjeh dovne lihkebe bætedh dam sov jieledem, men aaj sijhtebe vuesiehtidh dam maahtoem jih daajroem mejtie dah gïeh meatan utnin. Jilhts dovrehke sjïdtn, dihte maahtoe aaj viehkine sjïdtn goh sijhtin jeatjahtetedh dam baahtoe faamoepolitihkem bueriebasse jih misse joem mij meehti buerine sjïdtedh sijjide.

Minngiegeatjan sijhtebe soptsestidh daam maam manne gellien aejkien dabtim. Baaþperim dejstie jielije vuasahtallemijstie jih baaþpere hov raaktan jorkesi maerine. Muvhtene raaktan skaamasjim goh dovne jïjtjen jih mubpiej vuajnojde jih veanhtojde daastoehim. Fuaþpan gujht aaj sjïdtn guktie minngiegeatjan heannadin. Sårkosne leam vuajname guktie hïegkh dejbeeli faahketji jih varki tsepkiehtin, eevre jeatjlaakan guktie daelie lea. Maeriem leam gohtjedamme mïedtelimmiej jih ov-reaktaj vööste. Badth eeremes; gutnedem. Gutnedem dejtie almetjidie gïeh iedtjem vuesiehtin, dejtie almetjidie gïeh sijjen jieliemidie sjeielestin, almetjidie gïeh sijhtin evtiedidh dam maam sijjese lij vihkele jih jïjtsasse daårrehtidh jih jealajehtedh fuelhkiem jih maanide dej beeli goh lin garre bijjieh saemide.

Tromsø (Verdal), september 2012

Cathrine Baglo

”Dihthe saemieniejte Margrete Olsdatter Bull”

Margrete Olsdatter Bull reakasovvi jaepien 1863 Enkrokenisnie Saaakesne [Undersåker] Sveerjesne, raastegen sisnjielisnie Gæblienvuemeste[Meråker] Noerhte-Trööndelaagesne. Margrete lij mubpie bäära-sommes luhkie äerpjenijstie. Dah eejhtegh ligan “saemie“ Ole Olsen Bull jïh Maren Maria Thomasdatter. Fuelhkie lij akte dejstie saemien fuelhkijste mah bovtsigujmie barkin Gaskelaantesne Verdaelesne/ Gæblienvuemesne Noerhte-Trööndelaagesne jïh Ååresne [Åre]/ Krokomisnie Jiemhtesne. Saemieh hov jïjtjg gåhtjoejin daejtie dajvide Gaaskelaantine.

Nåake goeredh

Ibie mijjieh man jïjnjem daejrieh dan Margreten, jallh Margretan, guktie Sveerjenbielesne jiehtieh, maanabaelien bijre. Gaaskelaanten saemieh gyrhkesjin dovne Sveerjesne jïh Nöörjesne. Nåake dellie sjædta dejtie goeredh tjaaleldh gaaltijisnie. Barre akten fuelhkien bijre maahta nommh gærhkoegærjine gaavnedh dovne Saaakesne [Undersåker], Jovnevaeresne [Offerdal], Kallesne, Gæblienvuemesne [Meråker], Verdaelesne, Stodesne, Sparbusne jïh jeatjah sijjine aaj.

Vera

Strådalen

Kolåsen

Skalstu

Kallsjøen

Kall

Åre

Undersåker

Enkroken

er

Barkoes jaepieh

Vaenie lea gærhkoegærjine tjaalasovveme Olsen Bullen fuelhkien bijre, men dihte mij desnie tjåådtje nænnoste fuelhkie madtege-laakan bierkenin. Unnemes golme Margreten ærpienijstie sealadin goh smaave maanine lin, jih dihte nööremes lij barre 13 våhkoeh goh sealadi. Båatsoste veljie meehti båtedh, men destie hov aaj meehti njarraridh. Daej nåake jaepiej gellie åarjelsaemieh juhtin voenide gogkoe ovmessielaakan jijtjemsh jieliehtin. Nimhtie aaj vaaajnoe Margreten fualhkan sjidteme. Jaepien 1875 Margreten fuelhkie årroeki Graftåsmoeninie Gæblienvuemesne, gosse Margrete edtji baaastide båtedh sov minngemes jieledebiejjeij. Aehtjebe jieliehti altese fuelhkiem jih maanide tjåerviebustigujmie mejtie darjoeji jih doeki.

Ektesne veasoejin

Spidtjeburrieh jih båtsoeburrieh ektesne veasoejin, jih dah lin dovne maadtoeladtjh, sinsitnine lin pruvreme jih ekonomijen tjirrh lin sinsætnan viædteldihkie. Voenesne saemieh jih laedtieh hijvenlaakan ektesne årroejin gusnie eah naan ræjhtoeh gænnah. Margretan gaastedimmie hov nænnoesti dam. Gaajhkh dah Margretan krist'æhtjeh jih krist'ietnieh lin spidtjeburrieh Gæblienvuemeste.

27 Sept.	18 Octob.	Peter	egte	frø. Anne Petersdat.
28 Sept.	18 Octob.	Tor	egte	frø. John Torgersen frø. Nest Erikstad
29 Sept.	25 Octob.	Harald Anaw Kristian	egte	frø. Johannes Johannesen frø. Inge Distensdat
25 Sept.	1. Novbr.	Anna	iegte	Klarabildes Tron Kn frø. Anne Petersdat Gunde 3. Maal med 2
20 Sept.	15. Novbr.	Margrethe	egte	frø. Niemand Ole Olsen frø. Marie Maria
22 Octob.	22. Novbr.	Anne	egte	frø. John Johannesen frø. Sollyng Guttorm
28 Octob.	22. Novbr.	Malvor	egte	frø. Malvor Svendsen frø. Maria Henn
30 Octob.	13 Decemb.	Gunkild	egte	frø. John Loren Henningsen frø. Mali Rodal
22 Octob.	26 Decemb.	Ole	egte	frø. Guttorm Olsen frø. Ingeborg Oida
5 Decemb.	26 Decemb.	John	egte	frø. Ingebrigt Johnsen frø. Marie Nilsd.

38.	Ragnhild Johans ^{de} Hvingplads	1863 $\frac{25}{10}$ d $\frac{12}{2}$	Meaadalsplads		
39.	Günhild Andersdatter Hovind	1864 $\frac{25}{2}$ d $\frac{12}{2}$	Storøus Bratøgaard	† Anakke v. Rissa	
40	Ingeborg Pedersdatter Skovien	1864 30 d $4\frac{1}{2}$	Skovien p. Hordalen	Skovien	
<u>Konfirmationsdag d 29^e Juni 1879</u>					
41.	Peder Annielsen Gjunge	1864 $\frac{13}{2}$ d $\frac{17}{4}$	Gjunge p. Hordalen	Gjunge p. Hordalen	
42.	Peder Johnson Kløgsdal	1864 $\frac{5}{2}$ d $\frac{3}{2}$	Kløgsdal v.	Kløgsdal	
43.	Georgine Bergitte Zahl Larsen	1863 $\frac{23}{4}$ d $\frac{17}{2}$	Tranen i Luro	Hordalvold	
44.	Marta Gudmundsdatter Skemo	1863 $\frac{18}{2}$ d $\frac{27}{12}$	Gjussa	v.	
45.	Anne Dørgitte Osdatter Fjeldal	1863 $\frac{2}{2}$ d $\frac{6}{3}$ v	Fjoldal	Fjeldal	
46.	Mali Johansdatter Fjeldal	1863 $\frac{17}{6}$ d $\frac{9}{8}$	Markummet	v.	
47.	Brest Johansdatter Fjeldal	1864 $\frac{2}{4}$ d $\frac{17}{4}$	Fjeldal	v.	
48.	Anne Osdatter Meaadal	1863 $\frac{23}{7}$ d $\frac{14}{2}$ v	Forvæn i Regre	Meaadalsplads	
49.	Dixte Marie Larsen	1864 $\frac{23}{10}$ d $\frac{12}{2}$	Storøens i v.	Storøens	
	Kjupig Margrete Oskov Düll	1863 $\frac{10}{9}$ d $\frac{15}{8}$	alerabø	Sverice	

Dihthe mïerhkeleahpa “Saemienïejte”

Margrete lij læjhkan voenen ålkoelisnie. Dam hov skyllemelæstoe vuesiehti, goh Margreta skæллоemaanine Gåeblienvuemesne giesien 1879 lij. Dennie gærhkoegærjesne, læstoen vuelielisnie sov nomme lij gusnie aaj dihte mïerhkeleahpa “Saemienïejte” lij gåvnjan. Våajnoe barre goh aaj, fuelhkie lij viht aalkeme bovtsigujmie jallh kaanne Margrete jeatjebigujmie lij årroeminie. Læjhkan åvtese båata dihte skæллоe lij Såakan almetjekirresne [lappforsamling], jih Margrete lij aaj jogrestamme Sveerjesne.

Pruvreme jñh fuelhkie

Giesien 1885 dellie Margrete pruvri “*ryöjnesjæjjine*“ Anders Persson Kreutzine gie lij noerhtede Gaaskelaanteste. Dñhte nomme Kreutz lij gellielaaketje baakoedamme (Krøytz, Krøyts, Kröits, Kröis, Kreys, Kryss). Pruvrigan Sveerjesne, kaanne dennie onn´ohtje gyrhketjissnie Kallesne. Seammalakaan guktie Margrete, lij Anders aaj bijjiesovveme aktene båtsoeburriefuelhkesne, mij lij aaj muvhtene spidtjeburriesaemine bierkenamme. Dennie Kallen jñh Jovnevaerien [Offerdaelen]“Fjellalmoge husforhørs“-gærjan mietie 1880-taalleste, sov eejhtegh ligan veassohkh.

Sveerjen Strådaelie

Hiejen mænngan dellie Margrete jñh Anders Kreutz gåetiem tseegkigan dennie Strådaelesne [Strådalen] Sveerjen bielesne, dan rñjhke-raastegh luvleli Verdaeleste jñh voeneste Vereste. Sveerjen staate lij 1860-taallen dam dajvem aasteme gåatomeeatneminie. Dennie Strådaelesne Sveerjen bielesne lij Aantan bāarasābpoe vielle adtjegh rōönjeme dam sijjiem Heggøyam, Strådolan johken baalte. Heggøyenesne gåetieh tseegkesovvin, fievsh jñh jáartatjeallerh. Margrete jñh Aanta jñjtjh juhtigan jñjtsh gåetide Østpāmoenasse, mah lin barre dennie johken mubpene bielesne, naan gille meetere rñjhkeraastegistie jñh dejstie

Egenhet	Förskräms namn, värd, enhet, guld, kronor, nationalitet och beskrifning (om frammande)	Förskräms- nr.	Hörsel- nr.	Lysnings- Chartr.	Antal af för- skrämsnr.	Hörselblad, afskrift, giftnödvändiga m. m.	Fig.		
							Antal	...	
Aug 8	Bredvingen Johan Östern	1849	165		28	Skrifligt bifall	3	18	
	Maria Kristina Jönsson	1854	17		26				
1884 Inlett äktenskap svärgat									
1885									
Maj 13	Jönnander och Anders Östern	1884	22		22	Skrifligt bifall från henne och från henne	1	18	
	Margreta Olofsdotter	1889	29		28				
1886									
Sep 27	Själlmännan Jonas Jonasson	1856	16		19	Själfa närvarande	1	188	
	Serimma Johansdotter	1864	25		26				
1887									
Juni 15	Jakob Jakobsson	1860	3		8	Skrifligt från henne	1	18	
	Anna Lisa Jönssdotter	1864	14		8				
April 27	Anders Andersson Själlberg	1843	15		1	Hän närvarande skrifligt från henne	1	18	
	Sigrid Antonsdotter Jönsson	1868	14		1				
1889									
Feb. 20	Per Eriksson Graustoft	1861	1		5	Skrifligt begäran från begge parterna af 1889	1	18	
	Karin Olofsdotter	1857	1		5				
1890									
Okt 20	Kils Jonsson	1858	1		14	Själfa närvarande	1	18	
	Kerstin Pålsson	1863	1		24				
1890									
Feb. 9	Ed. Fredrik Nilsson	1858	1		40	Närvarande skrifligt från henne	2	18	
	Kristina Maria Olofsdotter	1866	1		40				
1891									
Juni 7	Själlmännan Jakob Mårtensson	1858	1		44	Skrifligt från begge	1	18	
	Anna Mårtensdotter Klappjulen	1867	1		44				
1892. Inlett äktenskap svärgat.									
1893. Inlett äktenskap svärgat									

Gaafte: Säkran almenhetirrite [Lappforsamling], p. 18, resalmedh 1878-1893

göökte gaertienijstie dehtie Strødaeleste-Nöörjen bieleste. Dennie Østpåmoesne joe gååvnesin gööktedaalteses dimperegætie jih fievsie. 1880-taallen raejeste dihte Østpåmoen, Heggøya jih dah mubpieh gætieh Strådølan johken mietie vihkeles jarnGINE sjiđti Kreutz fuallhkan jih mubpide saemide Strødaeleste. Vååjnoe barre goh dej beeli lij tjjelke systemine sjiđteme, dah saemieh Strødaeleste orresjh utnin Strødaelesne jih dagkoe bijre, jih dihte daelviegåatome lij debpede jih jællese Verdaalan, Stientjese jih Snåasen raadtan.

Dah voestes maanah

Tjaktjen 1885 dellie dihte niejtetje Kristina reakasovvi. Göökte jaepieh dan mænngan, goevten asken 1887, dillie Märta Maria reakasovvi, seamma nommem åadtjoeji goh Margretan åabpa, gie sealadi rööpsesvaejliejaamedahkeste goh lij barre göökten jaepien båeries. Vååjnoe barre goh mij akth lij sjiđtelamme Margretese goh baersieldi, dan åvteste maanetjem hov dallah kristigan goh lij reakasovveme. Marta Maria kristesovvi åvteli gyrhkesjimmiem, kaanne tjietsbe/jiekebe dihte mij laavkoeji maanetjem, dan åvteste gærhkoen lea satnem dâhkasjehteme gærhkoen vuekide darjodh gosse mij joem sjiere lij.

Saemien gyrrhketje Kolåsenisnie

Jeatja vihkeles jarnge saemide dennie svienske Strådaelesne lij dihte saemien gyrrhketje dennie Kolåsenisnie Kallen dajvesne. Kolåsmeassoeh lin guektien aejkien giesege, jñh dahkoe hov saemieh guhkede böötin. Dah hov jñjjehtovvin disse abpe vâhkoegietjien. Dejtie mæssojde Kolåsenisnie, gusnie gaajhkh dah rieseldihkie jñh ditneldihkie saemieh lin, dahkoe jñjnñh jeatjebh aaj böötin.

Kulturisme

Dillie goh ruevtieraajroe bööti Ângeste jñh Tråantese jaepien 1882, dellie Kolåsen byögkeles sijjine sjñdti turistide. Dah tjoeverin vñnhtsine restiedidh dam Kallen-jaevriem. Jeatjah sijjine, Enaforsesne Enkrokenisnie (gusnie Margrete rekasovvi), saemieh åadtjoejin dejtie turistide guessine eevre gåetiebealese! Dan jñjnje destie sjñdti, guktie dihte Svienske Turistesiebrie jaepien 1892 tjoeveri sjñere njoelkedassh tjæledh *“turistide, mah saemide råakin”*.

Voestesreaktah laanteburride

Seamma aejkien goh bigkin dejtie raastegidie Trööndelaagesne jñh Jiemhtesne, dillie sagki vearrebe sjñdtin båatsojne barkedh. Jaepien 1883 Nöörje jñh Sveerje nænnoestin laanteburrieh lin voestesreaktah laantide, aarebi goh båatsoen jñh saemiej lin reaktah.

Mæsson guessich Kolásenen gyrhketjinsi 1880-taallen. Gaaltije: Jamtli picture archive.

Lappkåta vid Enafors och Snasahögen.

Daejnie “Felleslappelaakenine“ voestes aejkien båtsoe garre nænnoestimmieh åadtjoejin, laanteburride böötedh goh bovtsh lin nydtehtamme dejtie eatnamidie. Saemiej lin reaktah eatnamidie mejtie dovletjistie lin åtneme, men daelie lin laantem joekedamme båtsoesijtine. Gaaskelaante Færen båtsoesijtine sjïditi, men dihte lij barre Nöörjen bielesne, jih båtsoelaante lij sagki gaartjadovveme dejbeelijste. Laake meehti aaj nånkehtidh dejtie saemiej gåatomereaktide dejnie dajvine gogkoe båtsoe lij heaptone laanteburride jih jeatjah jieledevuekide. Båtsoe edtji dillie orre gåatomes laantem staateste åadtjodh.

Byögkeles faaleldahke

Dah nænnoestimmieh hov tjarki dejtie båtsoeburriesaemide jieledem, guktie destie hov aaj garre ræjhtoeh sjïditi 1880-taallen minngiegietjien. Dej beeli, giesien jallh tjaktjen jaepien 1888, lægan Margrete jih Anders åadtjeme faaleldahkem, maam utnigan hijven lij; vuesiehtidh båtsoeburriesaemiej jielemem jih vuekie-voetide maaksoen vööste – Parisnesne.

Parisese

Goeven asken 1888, goh Margrete lij nãajsan, Margrete jìh Anders jìh dah göökte smaaveniejth bijjeli vaeriej veedtsin dan lihkemes ruevtieraajroestasjovnese. Orrejaepiebiejjien 1889 dellie dihte fuelhkie bööti dan fraanske mearoestaarese Le Havrese stoorrevinhtsine. Dejnìe vinhtsine lin aaj 23 vielie baaatsoeburrie-saemìeh, jeenemes dejstie Nöörjeste. Akte dejstie lij Margreten åabpa Anna Læjsa, gie lij luhkieakten jaepien båeries, nommehts impresario, göökteluhkie bovtsh jìh ”*samlige for Illustrationen af deres Levesæt nødvendige Gjenstande*“.

Saemìeh Jardin d'Acclimatatiovnese

Dah edtjin Parisese jìh juvregaertienasse Jardin d'Acclimatatiovnese Boulogneskåakesne. Guktie doeh mubpieh “ammes åålmegh“, dah åarjelsaemìeh edtjin jìjtsh kultuvrem jìh jiele dem almetjidie vuasahtalledh naan askh åvteli goh dej eatnemevuasahtallemi edtji aelkedh Parisese jaepien 1889. Luhkie jaepìeh dan åvteli, raakte seamma aejkìen goh eatnemevuasahtalleme Parisese lij 1878, lin saemìeh Káråsjogeste jìh Guovdageainnuste låavthgåetìeh tseegkeme jìh buakte me sijjien bovtsh jìh tjåenìeh dan seamma juvregaertienasse.

JARDIN ZOOLOGIQUE D'ACCLIMATATION

LAPONS

IMP. H. BICARD, PARIS

LITH. H. BICARD - PARIS

Margrete

Anders

Byögkeles vuasahtallemevuekie

Vuasahtallemh gusnie ammes åålmegh vuesiehtin sijjien fierhtenbeajjetje jieledem låavthgåetine lustestallemegaertienisnie, juvregaertienisnie, eatnemevuasahtallemisnie jìh jeatjah sijjine lin byögkehke. Dagkerh vuasahtallemevuekieh lin abpe dennie Jillie-eatnamisnie 1800-taallen minngiegietjien jìh 1900-taallen aalkoelisnie.

“Seammalaakan læhkoeski goh hottentottine”

Jaepien 1889 åarjelsaemieh Parisesne geesin jìjnìh almetjìh vuasahtallemidie. “Dah almetjìh Nöörjeste [Jìh Sveerjeste] lin seammalaakan læhkoeskamme goh hottentottine” Byögkeles franske dotkije tjeeli goh vuesiehti ovtetje vuesiehtæmman. Dah “jìelije vuasahtallemh” guktie gåhtjoejin dejtie vuasahtallemidie, idtjìn maa barre sjejhme almetjìh gåesh. Muvhten aejkien aaj barre goh laboratoriumine etnologihke jìh fysihke-antropologihke goerehtimmide lin. Dej beeli goh ij lij sjejhme dotkijidie jìjtjìh mìnnedh tjöönghkedh iebnh jìh aamhtesh jìjtsh goerehtæmman, dellie dagkerh vuasahtallemh joekoen hijven nuepiem dotkijidie vedti ammes åålmegidie gåehtjedidh.

Cinghalais.

Hottentots.

Lapous.

Gaahje, Paris et L'Exposition 1889

Au Jardin d'Acclimatation. — Le champ où fraternisent avec les Parisiens les peuples les plus divers.

Anders

Kristina

søster Anna Lisa

Margrete

Marta Maria

Slïedtetje attraksjovnine

Almetjh hov b   hperin dellie goh Margrete Sofie Parisienne Persdatter Kreutz reakasovvi, dillie lin golme v  hkoeh debpene orreme. Fijnjh   lkoelaanti journalisth lin debpene, tjeelin ry  jredimmien b  jre eatnemevuasahtallemidie jih akte dejstie lij Marius Wold Levaangkeste. D  hte hov tjeeli goh satne lij m  nneme guessine “N  orjen lahpekolonijen luvnie“ Boulognesk  akesne, dellie lij plaaran Nordenfjeldsk Tidende voerhtjen 1889 nimhtie tjaaleme:

”[M]inngemes aejlegsbiejjien lahpekolonije lea desnie, jih mijjïeh sijhtebe [...] g  vnahtalledh dejtie [...] Jih dle faahketji dle limh dejgumie soptsestalleminie: Aavosne hov lin juktie åadtjoejin gåetide vuelkedh. Kolonije gusnie Leah 28 almetjh, lea l  ssanamme aktene onne niejtetjinie, gie lea   adtjeme dam s  jïeteles nommem ”Parisienne”. Dah fraanskemaennïeh rontestallin mah desnie tj  adtjoejin, man b  jre mijjïeh jis soptsestalleminie – Dah jis v  enhtestin mijjïeh limh siviliseresovveme saemïeh jih meehtimh dej g  ielem soptsestidh. Men varki gujtht guerkiehtin guktie lij, jih dle eelkin gihtjedidh man b  eries dah saemïeh lin, bovtsi aarvoej b  jre jih nimhtie gihtjedïn.“

Åahpetjh gaavnedigan

Varki gujht vååjni nimhtie ahte Wolden jîh akten nyjsenæjjan dennie dâehkesne lin seamma åahpetjh. Kaanne lij Margrete Kreutz dihte. Dihte lij maanabaelien bijjiedamme dajvine, Levaangkesne jîh Skognesne, gusnie altese fuelhkien daelvielaante lij. Wold jâarhki naemhtie:

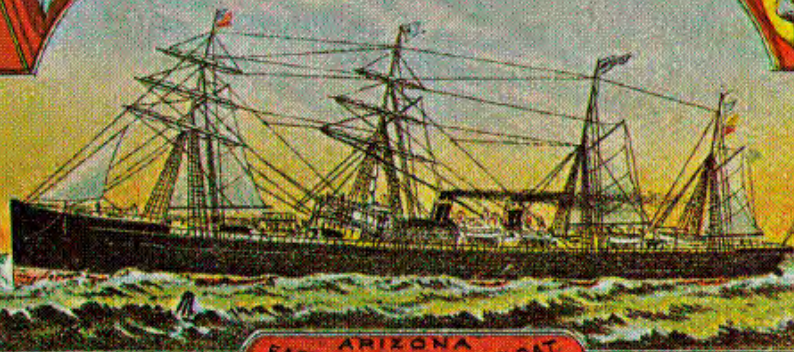
”Lustemes hov lij, dillie goh akte dejstie saemien gujnijsstie aajhtsi, almetjh hov lin levaangeste aaj desnie! Dillie hov elki gihtjedidh doen jîh daan bijre, eeremes almetji mietie, jîh lissiehti; „Dagke dabth Retsmester Dorffem, Bratsbergem, nååts Bambergem jîh dle lienhtsie Lynamem?“ Vaestiedassh jîh biëvnesh gujht maaje åadtjoeji. Jih dle feeri gåatan, veedtji aktem guvviem maam sijhti vedtedh akten moenesovveme almetjasse, jîh dam hov akte voelpe dâastoehsti. Jilhts lea hijven åtneme, soptsestin, tjabrehtamme lin sijjem barre dennie giedtesne årrodh. Eah Leah baajeme sijjiem olkese gænnah bætedh. Dam sijjiem maam Leah åådtjeme lin 2 meetere jille giedtie, jîh eah Leah destie gåessie gænnah olkese baahsteme gænnah.

Margrete Kreutz jñ Mårta Maria.
Daennie guvvesne ðihte tjurrie
dennie tjurrie-tjohpesne eensilaakan
vååjnoe.

GUION LINE

FROM NEW YORK EVERY TUESDAY

ARIZONA
FASTEST STEAMER AFLOAT

UNITED STATES MAIL STEAMERS

The recordbreaking S/S Arizona, mij Margretem jih altese maanide böökti Liverpooleste Queens-townese, New Yourkese. Jaepien 1879 slahtjegovvi mænngan goh lij stoerre jïengebæhtan sontere vuajeme.

Chicagose

Goh baaateme gaaetide Pariseste jih Strádaalan vihth, veasoeminie lin guktie aarebi dorjeme. Men, daelie hov vielie beetnehvierhtieh utnin. Kaanne dellie Anders jih Margrete Kreutz bovtsh ööstigan, jis idtjigan bovtsh utnieh aarebi goh fealadigan Frankriyhkese?

Staatuse lokngesi

Vääjnoe barre goh fuelhkien staatuse lij lokngesamme, guktie jeatjebh almetjh sijjien bijre hov aaj aelkieh seatadidh guktie dejgumie lea. Goh dihte njealjede maana reakadi, jih kristesovvi orrejaepienbiejjien 1891, dle eah lin barre dah lihkemes sliekth jallh sijteguejmieh dah, gieh lin krist- 'ietnine jallh krist- 'aehtjine guktie vuekieh aarebi lin."Dihte lohkehtæjja Nylander jijtse gåmmine ligan desnie. Jih goh Aanna Læjsa kristesovvi Stiklestaden gærhkosne Verdalesne goevten asken göökte jaepien dam mænngan, dellie lin voenen baaantah jih stoerrenierh, jih dovne dihte Lientsie Wessel Åarjel Holmsveeteste lij aaj desnie.

Golme vâhkoeh fielestalledh

Vääjnoe barre goh sijhtin vielie fielestalledh, goh lin Parisesne mînneme. Dan åvteste barre njielje jaepieh dan mænngan dellie lij dihte fuelhkie vihth vuelkieminie. Daan aejkien jis Chicagose.

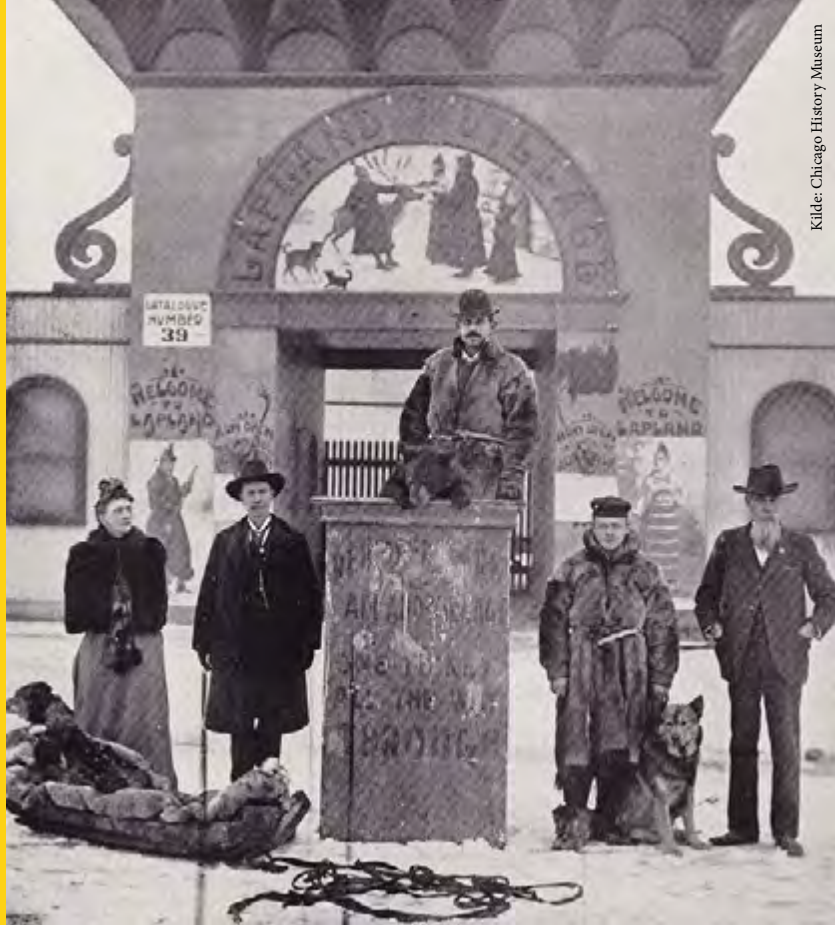
Voerhtjen 26. Biejien 1893 dle daampevinhtsine Tråanteste, Liverpoolen baaktoe jih dle New Yorkese böötin golme våhkoeh vualkoen mænngan. New Yorkeste tåågine vööjin Chicagose.

Oktegh fealadi maanajgumie

Idtjin maa Anders Kreutz jih dah niejth, Kristina jih Märta Maria, dåeredh Chicagose. Margrete lij oktegh fealademinie dej golme unnemes maanajgumie jih ij lij skabran gænnah, Aanna Læjsa lij barre bielie jaepien bæeries. Dennie faarosne lin aaj jeatjah maadtoeladtjh jih aahpetjh. Akte dejstie lij Nils Thomassen Bull gie lij aaj Pariserne orreme jih krist- ' aehtjine hov lij aaj muvhtide Margreten maanide. Dihte byögkeles Daniel Mortensson jijtse fuelhkine lij aaj meatan, dihte gie tjarki saemiej reaktaj åvteste barkeme. Mortensson lij lohkehtæjja jih lahpekatekeete jih gellie jaepieh lea barkeme Kolåsenisnie.

Lapland Exhibit Company

Dihte faaroen åejvie jih vuelkiehtæjja lij dihte svïenske Emil Arner gie lij aadtjegh Kansasse jåhteme. Debpane jis lea råakeme kaptejne Patrick Henry Coneyem, advokaatem jih feevreldihkie soldaatem Amerikan Borger-dåarooj jaepijste. Ektesne hov tseegkigan Lapland Exhibit Companyem. Ulmie lij saemien orresjh tseegkedh dennie

Lapland Village, Eatnemevuasahatleme Chicagosne jaepien 1893. Dihte "juhtiehtæjja" P. H. Coney jñh altese gæmma Emma gârroeh bielesne. Gaaltije: Chicago History Museum.

Lapland Village. Gaaltije: Chicago History Museum.

eatnemevuasahtallemisnie Chicagosne. Jaepien 1889 eatnemevuasahtallemen raejeste Parisnesne lin dagkerh, jallh villages indigénes guktie desnie gáhtjoejin, byögkeles sisveginie sjiidteme dejnie stööremes vuasahtalleminie dovne Europesne jih Amerikesne.

Bovtsh jih tjáenieh lin meatan

“The Lapland Village” lij akte dejstie unnemes vuasahtallemijstie dennie “Midwayesne” , eatnemevuasahtallemen veellesne. Desnie lin medtie göökteluhkie áarjelsaemieh dovne Sveerjeste jih Nöörjeste jih dovne aaj njielje vielie niejth Dalarnijste. Láavthgáetieh, dueljeh, gierehtsh jih tjáenieh lin meatan jih dejnie lissine lin aaj 14 bovtsh jih 70 skaavtegh burhviijste.

Sijte

Dihthe sijte rihpesovvi suehpeden minngiegietjien jih lij gaahpan fierhten biejjien tsáahka gaektsien raejeste aeriesdistie jih tsáahka uktsien raajan iehkiedasse. Dihthe tjaangeme meeksi 25 ceente. Guvvieh sijtete vuesiehtieh jille báarge lij bijre dam sijtem tseegkesovveme. Dan oksen uvte lij podiume gusnie dihte tjáarvoje lij. Desnie váájnin aaj derhviegáetieh jih láavthgáetieh. Programmie tjáadtjoeji almetjh edtjin áadtjodh vuejnedh guktie

daalhkestidh, rohkelassem govledh, tjoekemem jïh guktie vytnešjin – jïh kaanne aaj åadtjoejin joejkemem govledh. Dah svienske niejth hov daanhtsoejin jïh laavloejin almetjidie.

Maaksoe

Man jïjnjem maaksoem Margrete Kreutz jïh maanah åadtjoejin sijjen barkoen åvteste, ij Leah aelhkïe daejredh. Dah geerve almetjh åadtjoejin 14 jïh 28 kråvnah våhkoen maaksojne. Dah kaarrh åadtjoejin jïenebh goh dah nyjsenæjjah. Destie vaalteme lij Nils Thomassen Bull, gie vååjni barre goh lij dan dåehkïen naestine, gie lij krïebpesjamme 12 kråvnah biejjien (84 kråvnah våhkoen) jïjtse jïh jïjtse fuelhkïen åvteste. Dan krïevemen bijre tjoeverin ussjedalledh dillie goh dihte latjkoe lij tjaeliemisnie. Jis mohtede dam maaksoem öörneginie giefies almetjidie Plassjesne, mij lij dej beeli hietievuerine såamasidie. Dle dihte öörnege meeksi 5 kråvnah asken maaksojne aktene aarpijasse.

Barkojne darjodh jïh latjkoe

Dej beeli “dah jielije vuasahtalleh” barre goh jeatjah barkojne lin sjïdteminie, dovne dujtïe giejtïe gïeh öörnïn dejtïe jïh dujtïe giejtïe gïeh lin meatan. Dihte latjkoe hov vuesiehti dam. Dennie latjkosne Arneren, Thomassen Bullen jïh dej mubpiej gaskemsh hov

Kontrakt.

39197 -

Ostersund d. 17te April 1893.

Såsom af öfverförande myndigheter i Chicago,
Illinois, U.S.A., för Verld's utställningen
derestades och det med densamma intras
rade Bolay, till det härneda antydda
uppdrag befullmäktigas förpligtigar jag
Emil Arner, bosatt i Salina, Kansas be
mig å deras vägnar att förskaffa om
kring femton Lappar af båda könen,
deras National Kostym, till anställning
vid utställningen i derestades för detta
ändamål särskildt inredda lokat, kallat
"Lapland Village", denna anställning af
tyga rum endast under de sex månader
utställningen varar.

Lapland Village, Chicago. Margrete Kreuz dennie gaskesne tjahkesje, steereminie lea
Anna Lisam gie lea gierhkemisnie. Akte dejstie maanijste gie åvtene tjaahkesje, lea
kaanne dihte Parisienne. Dihte gie gârroebiesne lea kaanne Olof

vuesiehti guktie Thomassen Bull lij rääresjamme dej mubpiejgumie, jìh dovne aaj stilleme jìh krìebpesjamme guktie sijhti utnedh dennie barkosne. Akte dejstie krìebpesjimmijste lin, àarjelsaemìeh edtjin àadtjodh gyrhkesjidh gosse jìjtjìh sijhtin jìh edtjin barre dennie voestesklaasses hotellesne àrrodh goh fealadin. Goh böötin Chicagose dle jìjjehtovvin Hotel Dearbornese, aktene dejnie staaren jìllemes bægkosne.

Vyörtegåbpoe àlkoelaantesne goh gåetielaanteste

Ibie daejrieh guktie Margrete jìh maanah utnin desnie, kaanne lij bijvele jìh Chicago sån sagki jeatjhlaaketje gåeteste, Strådaeleste. Fuelhkie sån aaj àadtjoeji àahpenidh neon-tjoevkesinie, hamburgerigumie jìh soeskestahkine Juicy Fruitine. Jienebh vuartasjæjjah dennie eatnemevuasahtallemisnie lin. Dah hov sjiehteslaakan dàemiedin saemide, jìh kaanne aaj nimhtie muvhth saemìeh aaj damtin sijjìeh vyörtegåbpoe almetjinie lin àlkoelaantesne goh gåetielaanteste, Nöörjeste. Sjìere Nils Thomassen Bull, jallh “King Bull“ guktie satnem gåhtjoejin, lij joekoen byögkeles Chicagosne. Akte dejstie nìejtijste hov aaj dan byögkele lij, Kaanne Parisienne dichte, maam gåhtjoejin “Bi-Lo“-ine, gie lij nommen àadtjeme amerikaanen dàahkan mietie. Naakenh dejstie, gièh meatan lin, lin aaj jeahteme man vihkele lij

sijjide åadtjodh vuesiehtidh jïjtsh kultuvrem jïh nimhtie åadtjodh girmedh sijjen jieledem.

Gåhkaldahke Nöörjese

Dah Amerikaanerh lyjhkestieh sih dejtie saemide buerebelaakan Nöörjen almetjijstie. Dïhte hov vääjni aktene plaeresne maam journaalijste VGesne lij tjaaleme goh lij aktem dejstie saemijste råkeme Lapland Villagesne. Dïhte journaalijste lij gidtjh råkeme dam Parisiennem Parisenesne, jïh lij dovne krist 'ahtjine dan maanese. Parisienne lij dan aavosne sjïdteme juktie krist 'ahtjebem råkaki guktie gïetetjidie hov geelki sutnjien. Badth ij amma dïhte krist 'ahtjie dam seatadamme. *“Guarkoe sãn”* dïhte journaalijste tjeeli *“Mijjeh hov varki debpede gaatoelimh”*.

Gaaltje: Chicago History Museum.

Guktie mænngan lij

Chicagon mænngan jijnje jeatjhlaakan sjidti Kreutz-fualhkan. Gåabpatjahkh nööremes maanah (Thomas) Paulus jñh Sigrid Valborg kristesovvigan tjaktjen 1894 jñh 1896 Ålenisnie Haltdaelesne Åarjel-Trööndelaagesne. Dñhte dajve lij Gåebrien sñjtesne. Paulus reakadi “Bealjehkenjaevrien [Selbusjøen] bealesne”. Dñhte hov vuesiehti båtsoeburrie saemieh lin, jñh Sigrid Valborg jis reakadi Kjerringvollenisnie Hessdaelesne. Krist ‘aehtjine gåabpatjahken aejkien lij Margreten nuerebe vielle Thomas. Akte dejstie Paulusen krist ‘aehtjie jñh krist ‘ietnijste lij dñhte åabpebe Anna Læjsa jñh dñhte aarebi moenesoveme Nils Bull. Destie vääjnoe barre goh Nils Bull lij fuelhkine ektesne bovtsigujmie juhtieminie.

Dñhte geelle vööлки

Jaepien 1897 juhti Anders Persson Kreutz Amerikese. Mij lij aarebi heannadamme, maehtiejbie barre aerviedidh, men garrebe biejjieh hov lij båtsose sjidteminie guktie nåakebe lij bovtsigujmie barkedh. Ij lij vielie luhpie Tillegglappeloven 1897: n mietie barkedh bovtsigujmie båtsoesijti ålkolen, jis ij leah eatneme-aajhtere jååhkesjamme disse. Seammasienten åajvaladtjh nuepieh utnin gaertjiedidh båtsoelaantide, jñh idtjin dah orre gåatomelaanth dejtie saemide vedtieh, dej laanti åvteste mejtie saemieh leah dasseme. Dah nænnoestimmieh hov tjarki saemide åarjene diedtielin.

Paulus Krøyts (Kreutz), Petrus Danielsson jiih
Anders Nilsson Nordfjell, jaepien 1905.
Gaaltije: Helgådalsnytt.

Paulus

Garre biejjieh

Mænngan goh geelle leehpi Margrete Kreutzem, dle dihte beetsi tjihtje maanajgumie, bäärasommes lij luhkiegöökten jaepien bääries jih nööremes jis barre jaepien bääries. Göökte jaepieh dan mænngan, voerhtjen asken 1899, dellie juhti Strådaalan dej golme unnemes maanajgumie. Raakte mænngan, dillie dihte jaamedahke bääta Strådaalan – Voestegh dihte Aanna Læjsa gåbloe-gossehtahkeste sealadi snjaltjen asken jaepien 1901. Asken mænngan jis Parisienne, gie lij barre luhkieakten jaepien bääries, sealadi seamma jaamedahkeste. Jaepien 1903 dellie viht jaamedin, voestegh dihte Märta Maria, gie lea luhkiegovhten jaepien bääries, dellie onne-åabpa Sigrid Valborg gie lij barre govhten jaepien bääries. Gaajhkesch dovnesch biejelgovvin Veran gyrhketjen gærhkoegaertienasse, ij man guhkie Strådaeleste gusnie Margrete, Paulus jih Olof lin årroeminie.

Madtjele

Naan jaepieh mænngan, jaepien 1908, guvviedæjja Bjerkan guvviedi Margrete Kreutzem jijtse gåetesne Verdaelesne. Margrete, gie dillie lij 45 jaepien bääries, lij tjahkan stovlen nelnie aktene ientjesne, *gaptam* lij tsaakeme jih dam æhpies *rapte-tjohpem*, mij åtnalgovvi dennie gaskoeh- jih noerhte- åarjelsaemien raedtesne. Kreutz jijtje vääjnoe madtjele. Gårroegietesne vääjnoe provrereagka. 19 jih 24 jaepieh lin

vaaseme Parisen jìh Chicagon mænngan.

Båetije boelve

Mænngan goh dah åabpah lin sealadamme, Kristina juhti Plassjese gusnie pruvri Matias Mortenssonine, Daniel Mortenssonen elkine. Dillie goh Kristina maanine lij, dillie Parisesne minni jìh Matias jis lij Chicagosne. Mænngan, jaepien 1926, Kristina jìh Matias jìjstsh fuelhkine dåeriedigan dam åehpies juvregaertene-aajhterem Carl Hagenbeckem Tysklaantese, vuasahtallemidie.

Jaepien 1912 Olof seammalaakan darjoeji goh aehtjebe. Kaanne aehtjebe lij jåhteme jeatjah sæjjan, dan åvteste idtji Olof juhtieh Amerikese, men Vancouverasse Canadese. Debpene dah giejh sov minngesne måjkoedin. Almetji soptsestin Verdaelesne Olof lij sneehpes tjoekijinie sjidteme dennie orre laantesne gosse lea jåhteme.

Aktanadtin båatsoen gaavhtan Valdresesne

Mænngan goh Olof vöölki, Margrete Kreutz jìh Paulus aaj juhtigan åarjese, seammalaakan goh mubpieh åarjelsaemieh gieh ij lin njuajjaramme båatsojne barkedh. Juhtigan Valdresen jìh Borgunden dajvide. Kaanne sån dan gaavhtan dam Margrete jìh Paulus dahkoe juhtigan, dan åvteste Daniel Mortensson jìh altese elkieh aaj åadtjoejin egedh aktem båatsoesiebriem Borgundesne jaepien 1912.

Golme jaepieh mænngan Mortensonen fuelhkie doeki bovtsh Borgundese. Margrete jih Paulus ligan sin båteme dahkoe ryöjnesjæjjine jih båtsoeruerrine dillie goh krievviem juhtiehtin Plassjeste. Paulus barki ryöjnesjæjjine muvhtide båtsoesiebride Valdresne. Ännetji mænngan dellie aaj dihte daktere Kristina jih sov fuelhkie böötin dahkoe. Dah båtsoeburrine barkin Borlaugesne.

Minngemes vualkoe

Margrete Kreutz lij Borlaugesne Lærdaelesne, gaagkes-asken jaepien 1922 goh edtji dæriedidh dam ruvtebijlem “gåetide Myranide“ Stjørdaalan. Dihte lij kaanne seamma sijjie goh Graftåsmo, mij lij gaertene Graftåsenen åelesne. – Kaanne dah eejhtegh jallh naakenh dejstie sov ærpienijstie lin årroeminie desnie?

Margrete sealadi Golesne goh lij vuelkieminie gåetide, 58 jaepien båeries sjïditi. Sohkerejaamedahkeste sealadi. Dam gæstoem seehtin bijjelen vaeriem Borgundese, gusnie biejelgovvi våhkoen mænngan. Dennie gærhkoegærjesne tjåadtjoeki “Sliekte satnem sujhti“.

[B]åatsoeburrie Anders Peterson Krøis, Amerikesne 25 jaepien båeries, lij tjaalasovveme lihkemes sliektine lij.

ROMSSA UNIVERSITEHTA UiT

ROMSSA MUSEA UNIVERSITEHTAMUSEA

Guvviedejja: Sverre Bjerkan. Gaaltje: Levanger Museum.